

Olga Zirojević, *Konvertiti - kako su se zvali*. Almanah, Podgorica, 2001.,
Alahovi hrišćani. Republika, br. 282-283, Beograd, 1-30. 4. 2002.

Iako su svojim metodološkim okvirima u rangu vodećih svjetskih historiografija, gro balkanskih historiografija je u stalnom diskontinuitetu sa modernim stremljenjima u pogledu odabira tematskih okvira istraživanja. Olga Zirojević je jedan od onih autora koji zna, u prvom redu, artikulirati naslovnu tematiku na način koji će svojom životnošću skinuti apsurdni teret monotonog i neprivlačnog za one koji strukovno nisu vezani za osmanski period balkanske povijesti. Nakon ne tako davnog istupa na seminaru organiziranom u povodu 50. godišnjice Orijentalnog instituta u Sarajevu, za koji je priredila neočekivan, ali nadasve zanimljiv naslov ("Bulgur, jedna zaboravljena namirnica"), dr. Zirojević nam, u relativno kratkom vremenskom razmaku, donosi dva značajna priloga: prvi, studiju o imenima konvertita tokom širenja islama na južnoslavenskim prostorima i drugi, o "Allahovim kršćanima", kako preobraćenike na islam nazivaju francuski povjesničari B. i L. Bennasar.

Prva studija je nastala u okviru naučnog programa Istorijskog instituta SANU (Beograd), čime djelimično može biti opravdan očiti nedostatak u redigovanju rukopisa, pošto su vjerovatno sve studije u okviru tog istog projekta trebalo da budu i objavljene kao projekat u cjelini. Naime, radu nedostaje predgovor i uvod, a cijelu studiju čine slijedeća poglavlja: Lično ime (str. 7-23), Ime oca (25-41), Nadimak i apozicija ((41-44), Patronimik – rodovsko ime – prezime (45-61), Zaključak (63-70). Slijedi rezime na engleskom (71-78) i njemačkom jeziku (79-87), te bibliografija (89-107).

Druga studija je, ustvari, ogled kao dio projekta "Put Srbije k miru i demokratiji", koji časopis *Republika* realizuje u saradnji sa Fondacijom "Hajnrh Bel".

Razlog što u ovom prikazu objedinjujemo studije dva raznorodna projekta leži u tome što su konvertiti objekat istraživanja u obje studije i što dr. Zirojević koristi ponekad iste pojedinosti u iznenađujuće različitoj kontekstualnoj svrsi. Autorica je u svojoj studiji o konvertitima, uz relevantne izvore i literaturu, uspjela da prikaže jedan veoma važan segment konverzije, uzimanje novog imena kao formalno obilježje novog muslimanskog identiteta konvertita. Poslanik Muhammed je preporučivao samo imena sa lijepim značenjem i imena koja nipošto nisu smjela biti u suprotnosti sa islamskom dogmatikom. Ova praksa, kao i posezanje za kur'anskim imenima, os-

tali su prisutni i tokom osmanskog perioda. Sa širenjem islama na nove prostore razvila se praksa uzimanja novog imena i kod onih koji su nosili u ovom smislu neutralna imena ili čak ona koja su i u to vrijeme smatrana islamskim. Tako jedan Grk Murad iz Manise nakon konverzije 1621. god. dobija ime Mustafa. Mnogi kršćani i Jevreji su nosili izrazito turska, odnosno islamska imena (Kurd, Iskender, Arslan, Timur, i dr.).

Veliku prisutnost domaćih imena među ženama na bosanskohercegovačkom tlu autorica objašnjava tvrdnjom da su žene, za razliku od muškaraca, budući odvojene od neposrednog uticaja Orijenta, mogle da čuvaju nacionalnu baštinu. Sa ovim stavom se ne možemo suglasiti, s obzirom na činjenicu da zadržavanje predislamskih imena nije samo bosanska niti ženska posebitost nego se sreće, i među muškarcima i među ženama, i na svim drugim prostorima, od same Arabije u Poslanikovo vrijeme, pa do muslimanske Španije, među Koptima, u Kini, Perziji, itd. Ne stoji ni tvrdnja da su žene sa predislamskim, "narodnim" imenom (Zlata, Bisera, Dragija i sl.), zahvaljujući odvojenosti od neposrednog uticaja Orijenta, čuvale nacionalnu baštinu jače nego, recimo, jedan Mehmed-paša Sokolović.

U prvo vrijeme se bilježilo samo lično ime novog muslimana, ali se, radi pouzdanije identifikacije, često navodilo i ime oca (nasab). To se moglo uraditi dvojako: ili se navodilo kršćansko ime oca (Mehmed, sin Radonje), ili se navodio eufemizam- "sin Abdullaha", tj. "sin Božjeg roba", sa ciljem označavanja nepoznatog ili skrivanja kršćanskog porijekla. Dr. Zirojević smatra da je odabir eufemizma "Abdulah" ili kombinacije riječi "abd" (rob) sa nekim od časnih imena Allaha, dž.š., ili Muhammeda, a.s., kod visokih dostojanstvenika - vezira, paša, mula (pretežno djece uzete devširmom), isključivo vezan za prikrivanje njihovog kršćanskog porijekla. Općeprimjetna i masovna prisutnost uglednika koji nisu krili svoje kršćansko porijeklo ostavlja nedoumicu koja će vjerovatno biti razriješena daljim objelodanjivanjem i kompariranjem izvora različite provenijencije.

Uz lična muslimanska imena može doći "lakab", nadimak ili apozicija, koje je L. Fekete podijelio na slijedeće grupe: riječi koje se odnose na vojnu, odnosno upravnu službu (tobdžija, janičar); riječi iz domena religije (hadžija, sufija); riječi koje ukazuju na porijeklo, odnosno mjesto življenja određene ličnosti (Bosna, Hrvat, Madžar, Belgradlu); riječi koje ukazuju na posebna tjelesna obilježja (kara, topal, uzun); riječi koje ukazuju na duševna svojstva (deli) i, najzad, zaštitna imena (Dur, Tur). Mnogi domaći muslimani su nosili i svoje slavenske nadimke, a neki bili i poznati samo po njima (Gluho, Svrako, Masnopita, Pecitava).

Sve one koji upotrebu patronimika, prezimena, vezuju za skorašnju povijest, autorica Zirojević podsjeća na južnoslavenske konvertite, koji uz novo muslimansko ime čuvaju i svoje predislamsko prezime. Tu su, prvenstveno, potomci krupne i srednje vlastele (Hercegović, Kovačević, Borovinić), kao i brojni muslimanski balkanski trgovci, o čemu svjedoče dubrovački izvori. Takvo prezime se može javiti kao ime

plus perz. dodatak "zade", odnosno osmanski "oglu" (Čavka-zade, Trpalo-oglu), ili u prvobitnom obliku (Cerić, Kapetanović, Badnjević).

Dr. Zirojević u kategoriju prezimena stavlja i Torbeše, Poturoviće i Poturak kao nazive za konvertite. Ovo su već upitna tumačenja naziva zbog još uvijek prisutnog tereta pučke etimologije (poturčiti>poturak ili tur, podtur od gaća>poturi), kao i zbog sve aktuelnijih traženja znanstvenijih tumačenja ovakvih naziva. Svakako, treba imati na umu da se danas sve više govori o vezi između riječi "poturi" i "patareni"!

U drugoj studiji koju želimo predstaviti riječ je o, kako kaže sama autorica, "primitivnim slojevima religije koji su preživeli u vidu sujeverja među hrišćanima, ne manje među muslimanima". Iščitavajući tekst, čitalac se ne može oteti dojmu da je dr. Zirojević probranu literaturu i vlastita zapažanja stavila pod pogrešan naslov i u ništa manje pogrešan kontekst. U naslovu se pojavljuju Allahovi kršćani (*Les chretiens d'Allah*), termin kojim suvremeni francuski povjesničari B. i L. Bennasar obilježavaju preobraćenike na islam, a tokom razrade teme akcent ne silazi sa kriptokršćanstva u svoj njegovoj ukupnosti. Ono što stvara zabunu kod čitaoca jeste činjenica da autorica nedvosmisleno izjednačava kriptokršćanstvo i dvovjerje, jer već u početku kaže: "Iako je prelaz na islam bio postepen, obično je vodio kroz kriptohrišćanstvo, odnosno dvoverstvo." Potkrepljujući ovo nazivima za dvovjerstvo u jezicima balkanskih naroda, autorica kroz cijeli tekst niže situacije i detalje koji se nipošto ne mogu vezati samo za kršćanstvo, javno ili tajno očitovano, jer su oni kao takvi, slika bogatog sinkretističkog mozaika balkanskih krajeva. Ostavimo li po strani, kao neupitne momente, pažnju i značaj koji su muslimani pokazivali, a pokazuju i danas, prema kršćanskim bogomoljama, iznenadit će nas autoričino navođenje izrazito dualističkih, pa i šamanskih običajnih tragova kao argumenata za skrivenu privrženost kršćanstvu, odnosno, kriptokršćanstvo.

Značajan prilog o tim sinkretističkim elementima u Bosni dao je Muhamed Hadžijahić, kojeg i dr. Zirojević, svakako, uključuje u svoju studiju. Međutim, Muhamed Hadžijahić nedvosmisleno i prvenstveno govori o očuvanom "panteonu starih paganskih božanstava" među bosanskim muslimanima, ne zaobilazeći ni izrazito kršćansko nasljeđe u vidu simbola, običaja i sl., dok Olga Zirojević sva njegova zapažanja, pa i ona koja se tiču tipičnih zoroastrovskih elemenata, stavlja u kontekst kriptokršćanstva.

Kad je riječ o nekim problematičnim imenovanjima, prema formi navoda, nismo sigurni da li se radi o terminima koje daje sama autorica. U najmanju ruku, neuobičajeno je ljude koji su u svojoj praksi očuvali neke kršćanske elemente nazivati "pomuslimanjenicima"! Arnautaši su, takođe, veoma upitan termin.

Zbog činjenice da su neki narodi rado primali šarena jaja od kršćana, dr. Zirojević tvrdi da su isti obilježavali Uskrs. Jedan suvremeni musliman sa aktivnim islamskim duhom i navikama rado prima šareno jaje od svog pravoslavnog ili katoličkog sunarodnika. Je li to dovoljno opravdanje da ga imenujemo "pomuslimanjenikom"?

Ako se zna da petak uopće ima zasebno mjesto u pogledu bilo kakvih svjetovnih aktivnosti među muslimanima, uzdržani smo i kod tvrdnje da je zabilježeno praznovanje Velikog petka kod muslimana, koji na taj dan ne obavljaju poljske radove.

Dok u svojoj prethodnoj studiji o konvertitima Olga Zirojević Čengić naziva azijskim etničkim infiltratima u Bosni, u ovom radu citira etnologa Sv. Tomića: "Čengići u Sarajevu smatraju Pivski manastir kao svoj vakuf (zadužbinu). A priča se da je Smail-aga Čengić, a naročito njegov sin Dedaga, često dolazio u manastir i klanjao se pred freskom, koja je, opet, navodno predstavljala Mehmed-pašu Sokolovića (strica mitropolita Savatija). Dedaga je redovno ostavljao prilog crkvi, a godišnje je davao manastiru izvesnu količinu žita, masla i voska." Iz općih navika, i ne samo islamske nego u velikoj mjeri i strateški usmjerene prakse, da se vodi računa o nemuslimanskim bogomoljama i sveštenicima, sad bi se dalo zaključiti da su Čengići, iako su "etnički infiltrat iz Azije", ustvari kriptokršćani.

I inače, ideja nosilja cijele ove studije je da kršćanstvo, zajedno sa svojim paganskim elementima, nije moglo biti sasvim istisnuto već i zbog svoje dugovjekovne ukorijenjenosti, pa otuda među novim muslimanima - konvertitima cijeli niz kršćanskih survivala, koji će dočekati i naše vrijeme. Analogno ovome, da li je onda muslimanski survival jedan prosječan današnji pravoslavac koji protiv uroka veoma često izgovara "mašallah"? Da li bi se današnji prosječan musliman trebao smatrati šamanskim survivalom samo zato što uz to isto "mašallah" kucne u drvo?!

U radu je, inače, konsultovana probrana literatura, osim što se daje primijetiti da prevagu ima ona starijih godina izdavanja, a što se bitno odražava i na sam tekst. S obzirom na to da je sinkretizam bio i ostao nužna pojava u suvremenim uslovima aktivne integracije na svakom polju, prevazilaze se autori koji u raznovrsnim preživjelim elementima vide kriptoklerikalne sklonosti pojedinaca ili naroda. Kad je riječ o samom Balkanu, prihvatamo sintetski pogled A. Željazkove kad kaže da su se u ranom osmanskom periodu na Balkanu susreli i uzajamno djelovali jedno na drugo narodno kršćanstvo obogaćeno paganskim nasljedstvom i narodni islam u kojem je još punokravno živio turski šamanizam. Davati veći značaj elementima jednog u odnosu na drugo značilo bi uskratiti spoznaju balkanskog prostora o tom što on jeste. ■

Ramiza Smajić